

שאלות ותשובות

הרב איל קרים

ראשי פרקים

חלק א – כשרות

א. קנייה במקום הכתוח בשבת

ב. השתתפות באירוע שמוגש בו מזון לא כשר

ג. שימוש במטבחון שכשרותו מוטלת בספק

1. מקרר

2. מקפיא

3. תנור

4. מיקרוגל

5. טוסטר

ד. שימוש במיקרוגל בחברה חילונית

חלק ב – תפילות

ה. תפילה ליד חיילת שאינה לבושה בצניעות

ו. צידוך חמ"ליסט למניין

ז. תפילה בבית כנסת הסמוך לבית או בבסיס

ח. זמן קריאת שמע ותפילה

ט. קריאת שמע על המיטה במשמרת לילה

י. ברכות השחר במשמרת לילה

חלק ג – מוסר עבודה

יא. שימוש ברכוש הצבא

יב. השתמשות ממשלות על ידי שקר

חלק ד – שונות

יג. "נקי יהיה לביתו"

יד. שירה בשלושת השבועות

טו. ישיבה ליד חיילת שאינה בצניעות

טז. לשון הרע ורכילות על גויים

חלק א – כשרות

א. קנייה במקום הכתוח בשבת

שאלה:

האם אפשר לשבת עם החבר'ה במקום שאין לו תעודת כשרות, ככל הנראה מפני שפתוח בשבת, ולקנות בו מוצרים כשרים, או רק לשבת במקום ולא לקנות בכלל; או שמא אסור אפילו לשבת בו, מחשש למתן לגיטימציה למקומות שאינם כשרים?

תשובה:

כאשר ניתן לקנות ללא טורח בחנות הסגורה בשבת – כך יש לנהוג, כדי לחזק ידי שומרי שבת ולא ידי עוברי עברה (רמב"ם, ספר המצוות מצוות עשה (רה). וכן נאמר במדרש (תורת כהנים ויקרא כה (יד): "מנין כשהוא קונה לא יהא קונה אלא מיד עמיתך – תלמוד לומר או קנה מיד עמיתך". לפי החתם סופר (ח"מ סוף סי' קלד), 'עמיתך' מכוון לאדם שומר מצוות. ולפי הרמ"א בתשובותיו (סי' י),

חובה לקנות מיהודי שחנותו סגורה בשבת, גם כשאצלו יקר יותר. ונראה לומר שצריך לקנות לדעה זו, מיהודי שומר שבת, כל עוד המחיר אינו גבוה ביותר משישית מאשר בחנות הפתוחה בשבת. אולם כשהדבר כרוך בטורח, אזי מכיוון שאין איסור עצמי לקנות מוצר כשר בחנות הפתוחה בשבת, בעיקר כשבעליה מוגדר כתינוק שנשבה, יש להתיר לקנות שם (שו"ת שבט הלוי ח"ה קונטרס המצוות סי' נא).

ב. השתתפות באירוע שמוגש בו מזון לא כשר

שאלה:

האם אפשר להשתתף באירוע חברתי חוץ-צבאי שמוגש בו אוכל לא כשר (מחשש למתן לגיטימציה)?
האם הדין שונה כאשר מוגש באירוע אוכל כשר ושאינו כשר?

תשובה:

אם אין חשש שחייל אחר ילמד שהמזון כשר – מותר, ואין בזה הבדל אם יש גם מזון כשר באירוע אם לאו.

ג. שימוש במטבחון שכשרותו מוטלת בספק

שאלה:

כיצד להשתמש במטבחון שהוקצה לחיילי היחידה, בו נוהגים הם להכין אוכל שהביאו מביתם?

תשובה:

1. מקרר

א. רצוי לרכז את מוצרי החלב במגרה נפרדת, או בכלי אחסון מיוחד, כדי למנוע טפטוף חלב או מוצריו על שאר המאכלים והכלים שבמקרר.

ב. כאשר יש להניח כי ריכוז מאכלי החלב של כל החיילים לא ייעשה (או לא ייעשה תמיד) במגרה מסוימת/בכלי סגור מסוים, יש להרגיל את המשתמשים במקרר שלא להניח מאכלים כמות שהם, או בכלים פתוחים, על גבי המדפים העליונים שבמקרר מכיוון שהם בדרך כלל מטפטים על תכולת המדפים התחתונים ויוצרים בעיית כשרות (לח בלח או לח ביבש).

כן יש להרגילים לא להניח מאכלים חשופים במדפי המקרר, מחשש שייגעו מאכלים חלביים במאכלים בשריים או בכלים בשריים. זאת משום שאפילו מאכל קר, הבא במגע עם אוכל או עם כלי מסוג אחר, ויש ביניהם רטיבות – לאחר עשרים וארבע שעות רצופות עלולה להיווצר בעיית כשרות, משום שכבוש כמבושל (שו"ע יו"ד סי' צה סע' ה-ו; דרכי תשובה צא).

2. מקפ"א

ראוי לייחד תא למוצרי חלב וכדומה. בהעדר תא נפרד למוצרי חלב, חובה לעטוף מאכלים בעלי לחות או מוצרים מתפוררים, כגון גלידות ודברי מאפה, העומדים בסמוך למוצרים בשריים או למוצרי פרווה.

הערה – הסדר והארגון במקרר ובתא ההקפאה חיוניים גם לעניין הלכות מוקצה בשבת ובי"ט. מאכל שאינו ראוי לאכילה כמות שהוא בשבת, כגון: בשר חי, קמח, קטניות שאינן מבושלות וכדו', או מאכל של אדם שאינו נמצא בשבת בצבא ואין רשות לחייל אחר לאכלו – כל אלו נחשבים מוקצה, וצריך לסדרם במקרר או בתא ההקפאה מבעוד יום, באופן שלא יפריעו בשבת להוצאת מאכל שאינו מוקצה.

3. תנור

תא אפייה חלבי שמעוניינים להשתמש בו **בכלים פתוחים** לבשר או לפרווה, או תא אפייה בשרי שמעוניינים להשתמש בו **בכלים פתוחים** לחלב או לפרווה – יש מתירים בהתקיים כל ארבעת התנאים:

א. לאחר הוצאת התבשיל הקודם, המתנה עשרים וארבע שעות בלא שימוש כלל (שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רח). עם זאת, הנוהגים להקל ולא להמתין ב"אוכלים" גם בתוך 'מעת לעת' (=24 שעות) – אין למחות בידם (שו"ת יביע אומר ח"ה סי' ז).

ב. ניקוי יסודי של תא האפייה.

ג. הפעלת התנור למשך כחצי שעה בחום מרבי בטרם הכנסת המאכל הנוכחי (שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' כ; שו"ת יביע אומר ח"ה סי' ז).

ד. תבנית מיוחדת למאכלי חלב או בשר לפי מה שאופה באותה שעה.

הערה – אם התבשיל או המאפה הקודם הכילו רוטב רב, כגון מרק, ולא היו מכוסים – **לכתחילה** אין מועילים התנאים הנ"ל כלל לדעת הגר"ע יוסף, אולם **בדיעבד** יש להקל גם בתבשיל לח ואפילו בתוך מעת לעת (שו"ת יבי"א שם).

הערת הרב אביגדור נבנצל – כל זה בתנאי צבא, אך בבית אין לאשכנזים להכשיר מבשרי לחלבי, או להפך, אלא בערב פסח או אם קרה שנטרף.

תנור אפייה שנאפה או נצלה בו **מאכל איסור**, כגון שאפו או צלו בו בשר בחלב – תבנית האפייה או הִשְׁפּוּד והרשת צריכים ליבון חמור, דהיינו חימום באש עד שיעלו ניצוצות (דרכי תשובה יו"ד סי' קכא נג), והתנור עצמו יש להפעילו כשעה בחום מרבי, ומותר בשימוש.

אף על פי שהמשתמש בתנור בעל תא אפייה יחידה להכנת מאכלים שאינם מכוסים חייב לקובעו מראש לשימוש חלבי, או בשרי, או פרווה בלבד (שו"ע ורמ"א י"ד ריש סי' קח ושו"ת חלקת יעקב ח"ב סי' קלו), [שאם לא כן, צריך להכשירו (על פי ארבעת התנאים שהבאנו) כאשר עובר מאפיית מאכל בשרי לאפיית מאכל חלבי או להפך] – מי שמשתמש בכלי סגור הרמטית, או עטוף בשתי עטיפות, כך שאין "בריחת" אדים מצד כלשהו – רשאי להכניסו לכל תא אפייה שהוא (שו"ע ורמ"א סי' קח א; שו"ת אג"מ ח"ד סי' מ-נט). היתר זה קיים גם בתנור שהוא בגדר טרף, ובתנאי שמקום הנחת הכלי הנו נקי ואין שם לחות, שיש חשש שמא תחדור מבעד לכיסויים.

4. מיקרוגל

קיימים שני סוגים:

- א. מיקרוגל שיש בו גופי השחמה – דינו כדין תנור חשמלי כמבואר לעיל.
- ב. מיקרוגל שאין בו גופי השחמה, אלא פועל באמצעות קרינה – אפשר לבשל או לחמם בו מאכלי בשר וחלב בזה אחר זה בתנאי שמכשיר את המיקרוגל על ידי הרתחת חצי כוס מים עם סבון נוזלי למשך כעשר דקות, ולאחר מכן מנקה את דופנות המיקרוגל ושוטף את הצלחת הפנימית שהמאכל מונח עליה, או על ידי בישול או חימום המאכל בקופסה סגורה היטב. אך מאחר שדרכה של קופסת פלסטיק להיפתח במהלך חימום – יש לעטפה בשקית פלסטיק.

5. טוסטר

ככלל, אין להשתמש בטוסטר למאכלי בשר וחלב, היות שאין אפשרות להכשירו אלא על ידי ליבון (שו"ע י"ד סי' צה א; סי' קח א-ב). אמנם יש מקלים להשתמש בטוסטר לבשר וחלב בזה אחר זה לפי התנאים הבאים:

- א. חימום כריך בשרי עטוף בשתי עטיפות של נייר כסף, כך שאין הלחם בא במגע עם הטוסטר.
- ב. הוצאת הכריך הבשרי, הפעלת הטוסטר למשך כרבע שעה, וניקוי המגש. (אמנם כשהכריך הבשרי חומם בשני ניירות – אין צורך בפעולת הכשרה זו, אך במסגרת שמשרתים בה חילוניים – יש להחמיר גם היכן שניתן להקל, אף שהדבר מכביד, כי ייתכן שמישהו יעטוף בשתי עטיפות ואף על פי כן ייזל, והבא בתור לא ידע זאת).

- ג. חימום כריך שבתוכו גבינה עטוף בשתי עטיפות של נייר כסף, כנ"ל בסע' א.

הערה – יש להקפיד שנייר הכסף לא ייקרע במהלך החימום, וכן שלא ייזל שום דבר אל מחוץ לנייר, שהרי לפעמים ישנה נזילת נוזלים גם משני ניירות כסף אף שאינם נקרעים, למשל כאשר הכריך רווי בנוזלים.

ד. שימוש במיקרוגל בחברה חילונית**שאלה:**

יש ביחידה מיקרוגל של החב"ה. ביקשתי מהם שישמרו על כשרותו לפי הכללים ההלכתיים (כיסוי הרמטי וכו'). האם אני יכול לסמוך שישמרו על כשרותו?

תשובה:

גם אם מדובר בחיילים שהבינו את ההוראות (שאם לא הבינו – אין לסמוך עליהם, שהרי ייתכן שבתום לב יכשילו אותנו) – היה מקום לדון בגדר של נאמנות עד אחד באיסורים (יעוין בהקשר זה בכף החיים יו"ד סי' קיט סע' ז ס"ק לט, שהביא דעות מקלות). אולם למעשה נראה, שאף כשהחיילים הבינו את ההוראות – אין לסמוך על כך שהם מיישמים אותן מסיבות שונות, ולכן אין לסמוך למעשה על הדעות המקלות שבכף החיים. ומאחר שבתנור מיקרוגל רגיל, המשמש רק להפשרת המזון או לחימומו, יש המתירים להשתמש בו לחלבי ולבשרי לחלופין, כאשר המאכל **עטוף הרמטית** בשקית ואינו מונח ישירות על גבי הצלחת, כך יש לנהוג.

מובן שאם אפשר להכשיר את המיקרוגל, על ידי שינקה אותו היטב מכל לכלוך, שומנים וכדומה, ואחר כך יחמם בו כוס עם מים, דבר שהוא טוב לכל הדעות וטרחתו מועטת – אזי יכול לחמם בו מאכל, גם אם אינו עטוף הרמטית. אלא, שאם גלש מזון על גבי הצלחת – לספרדים די בשטיפתה היטב, ולאשכנזים צריך להכשיר את הצלחת בעירו מים רותחים עליה. (יש המחמירים להמתין עשרים וארבע שעות לפני הכשרת הצלחת, וכאמור לרוצה להחמיר לשיטות אלו, ניתן בשעת הצורך לחמם את המאכל כשהוא עטוף הרמטית).

חלק ב – תפילות**ה. תפילה ליד חיילת שאינה לבושה בצניעות****שאלה:**

כיצד יתפלל חייל המשמש כתורן חמ"ל שנמצא בחדרון קטן ועמו נמצאת חיילת שאינה לבושה בצניעות?

תשובה:

ככלל, לא אמורה להיווצר מציאות שכזו, שכן לפי הנחיות ה"שילוב הראוי" אסור לחייל/חיילת לשהות מחוץ למגוריהם בלבוש שאינו הולם, קל וחומר כשהנם נמצאים במשמרת בחמ"ל. אולם אם החייל נקלע למציאות שכזו אזי עומדות בפניו שלוש דרכי פעולה אפשריות:

א. יתפלל בעיניים עצומות.

ב. יתפלל כשגבו אליה.

ג. יתפלל כשעיניו בסידור.

ההסבר לכך הוא, שגם לשיטת האוסרים לקרוא קריאת שמע נגד ערווה אפילו בעיניים עצומות, זהו דווקא בערווה ממש, שהיא אסורה מן התורה. אבל "טפח באשה ערְנָה" וכן "שֵׁער באשה ערְנָה", שאסורים מדרבנן – אפשר להקל בהם בעצימת עיניים (שו"ת יבי"א ח"ג סי' ז ושו"ת יחו"ד ח"ד סי' ו).

מי שקרא ק"ש או התפלל כנגד "טפח באשה ערוה" ואפילו את עיניו לא עצם – נחלקו האחרונים בדבר: יש אומרים שעליו לקרוא ק"ש שנית ולהתפלל, ויש חולקים. ולכן יקרא ק"ש שנית ללא ברכות ויתפלל שמונה-עשרה שנית בתנאי של נדבה, כלומר שאם צריך מן הדין לחזור ולהתפלל הרי הוא מתפלל, ואם לא – תהא תפילתו נדבה (ביה"ל סי' עד סוף אות א).

הערת הרב אביגדור נבנצל – כמדומני אדמו"ר זללה"ה (הגרשז"א) סובר שאין לנו כיום להתפלל נדבה. על כל פנים בשבת וביו"ט ובתפילות מוספין ודאי אין לעשות כן.

ו. צידוך חמ"ליסט למניין

שאלה:

כאשר החמ"ליסט הוא העשירי למניין ועקב כך התפילה נערכת בחמ"ל, האם אפשר להתפלל במניין כאשר קיים סיכוי שהחמ"ליסט ייאלץ לענות לטלפונים או לעסוק בפעילות אחרת שתסיח את דעתו לחלוטין מהתפילה?

תשובה:

המהר"ם מרוטנבורג (דפוס פראג סי' תקכט) פסק, שבנוגע לדבר שבקדושה, כקדיש וברכו שצריך בהם עשרה (מגילה כג ע"ב), אם אחד מהעשרה עומד בתפילת שמונה-עשרה, מצטרף הוא אל השאר אף על פי שאינו יכול לענות, ומתקיים בהם "ונקדשתי בתוך בני ישראל", משום שהשכינה שורה בתוך עשרה מישראל. הבית יוסף (סי' נה) הביא את דברי המהר"ם וכתב, שמכאן למד מהר"י בי רב (רבו של הבית יוסף), שגם ישן מצטרף לקדיש ולקדושה, וכן פסק בשו"ע (סי' נה סע' ו), שאם התחיל אחד מהעשרה להתפלל, ואינו יכול לענות עמהם או שהוא ישן, בכל זאת מצטרף עמהם, והדברים מבוססים על שו"ת מהר"ל (סי' קג).

הט"ז ופר"ח (סי' נה) הקשו על פסק השו"ע, שיש לחלק בין העומד בתפילתו, שאף שאין ביכולתו להפסיק ולענות עמהם עדיין ביכולתו לשתוק ולכוון – ושומע כעונה, מה שאין כן בישן. נוסף על כך קשה, כי בשו"ע (סי' קכד סע' ד) נפסק על פי שו"ת הרא"ש (כלל ד סי' יט), שאם אין תשעה מכוונים לברכות הש"ץ, קרובות ברכתיו להיות לבטלה, וכל שכן כשהוא ישן, שאין להקל בזה לכתחילה.

האחרונים תירצו את הסתירה שבדברי השו"ע, וכתבו, שבס"י נה (סע' ח) מצרף השו"ע חירש המדבר ואינו שומע **לדבר שבקדושה** כקדיש, קדושה או ברכו, אף שאינם עונים כי נוכחים הם במקום, בעוד שבס"י קכד מדובר על צירוף **לתפילה בציבור**, שם נחוצים תשעה המכוונים לברכות הש"ץ ועונים אחריו אמן.

אולם, הבית יוסף לא חילק בין דבר שבקדושה לחזרת הש"ץ, ולדעתו המתפלל יחידי והישן מצטרפים גם לתפילה בציבור, שהרי הב"י הביא את תשובת מהר"ל, שהתיר לצרף ישן לתפילה בציבור, על אף שהמהר"ל ציטט את דברי הרא"ש, שנחוצים תשעה המכוונים לברכותיו של הש"ץ, וזאת משום שמנהג העולם לצרף גם את המשיחין שיחת חולין, ומוכח שאין הדבר מעכב אלא לכתחילה.

ועדיין ניתן לתרץ את קושיית הט"ז מדברי הרא"ש, על פי המבואר בדרישה (סי' קכד סק"א) ובעוד אחרונים, שמה שאמרו קרוב ברכותיו לבטלה, הכוונה קרוב, אך לא ממש. כלומר, שאין הן לבטלה ממש, אלא חומרא בעלמא שהשו"ע רצה להזהיר עליה לכתחילה שכל יחיד יאזין ויכוון היטב, ולא ישיח שיחת חולין בשעת חזרת הש"ץ. אולם כשהוא לצורך, כגון שנאנס בשינה, או כשמתפלל שמונה-עשרה, ההיתר מבואר בס"י נה. ויש לכאורה ראייה לדברי הדרישה מההלכה הרווחת, שאם התחיל הש"ץ בעשרה, ויצאו מקצתם גומר החזרה. אלא שניתן להעיר ששם התחיל כראוי, מה שאין כן כאשר כבר בתחילת התפילה היה אחד ישן שזהו מקרה אסור מעיקר הדין.

אמנם גם על שיטת הט"ז, שחילק בין העומד בתפילתו, שמצטרף למניין משום שיכול לשתוק ולכוון, לבין הישן, שאינו מצטרף משום שאינו יכול לעשות כן, יש להעיר מדברי המהר"ם הנ"ל, שהטעם שהעומד בתפילתו מצטרף למניין אינו משום ששותק ושומע כעונה, אלא משום ששכינה שורה בעשרה מישראל, וזו הסיבה שמהר"י בי רב למד את דין הישן שמצטרף מדברי המהר"ם. (י"א ששכינה שורה על עשרה מישראל העוסקים בדברים שבקדושה, כמו שנראה במשנה באבות, אבל הישן אינו עוסק במאומה – בשם הרב אביגדור נבנצל.)

ומה שהקשה הט"ז על המהר"ל, שכתב שנהגו לצרף את המשוחחים בשעת החזרה, כיצד מביא המהר"ל ראייה משוטטים? כבר תירצו האחרונים, שהראיה אינה מהשוטים המשוחחים, אלא מתלמידי החכמים והש"ץ, שרואים את המשוחחים שיחת חולין באמצע החזרה ואף על פי כן מצרפים אותם למניין.

לסיכום – להרבה פוסקים יש לומר קדיש וקדושה, גם אם אין תשעה שעונים. אולם בנוגע לחזרת הש"ץ, נחלקו האחרונים בנוגע למה שנפסק בשו"ע (סי' קכד), שבהעדר תשעה שעונים קרוב להיות ברכות הש"ץ לבטלה. יש אחרונים שחייבו בחזרת הש"ץ תשעה שעונים ולדעתם רק בקדיש וקדושה די בנכחות של עשרה אף כשאינם עונים. ויש אחרונים הסוברים שגם בחזרת הש"ץ די בנכחות עשרה, אלא שהשו"ע סובר שקרוב הדבר שהברכות לבטלה, אך לא לבטלה ממש. לכן בנדון דידן עדיף להתפלל תפילת שמונה-עשרה מקוצרת ויאמרו קדושה עם הש"ץ.

בשחרית, יתחילו שמונה-עשרה עם הש"ץ, יאמרו קדושה וימשיכו תפילתם בלחש. ובמנחה, האשכנזים ישמעו את הש"ץ עד לאחר האל הקדוש ויתחילו בתפילת הלחש. והספרדים ינהגו כבשחרית.

הערת הרב אביגדור נבנצל – במנחה עדיף שגם הספרדים ינהגו כהאשכנזים, כי קשה לכוון כאשר צריך כל הזמן לשים לב לקצב של הש"ץ.

ז. תפילה בבית כנסת הסמוך לבית או בבסיס

שאלה:

אני משרת בבסיס עורפי ולן בביתי. האם עדיף להתפלל בבית או בבסיס? מה הדין כאשר יש מניין במקום אחד ובשני אין?

תשובה:

בשו"ע (סי' צ סע' יח) ובמשנ"ב (שם ס"ק נה) מבואר, שיש עניין להתפלל במקום שלומד, וכן מבואר שיש עניין להתפלל במקום קבוע (שם סע' ט). כמו כן, יש עניין להקדים כמה שאפשר את תפילת שחרית, וודאי שלא לאחר זמן ק"ש ותפילה. אין מעלה עצמית בבית הכנסת הסמוך לביתו, אדרבה יש שכר פסיעות בהליכה לבית הכנסת המרוחק (משנ"ב שם ס"ק לז). אלא שבדרך כלל המציאות היא, שבבית הכנסת הסמוך לביתו כבר קיימות המעלות הנ"ל, של מקום לימוד, מקום קבוע והקדמת התפילה.

אולם גם אם אין לחייל בית כנסת קבוע לתפילה וללימוד תורה, אף שעדיין קיים הערך של הקדמת זמן קריאת שמע ותפילה כמה שאפשר, שמא זו דווקא דעת הגר"א שרואה את ק"ש וממילא גם את התפילה אחר הנץ החמה כדיעבד, אבל לדעת השו"ע תפילת ותיקין היא רק בגדר "מצנה מן המובחר" וממילא אפשר לקרוא ק"ש כל שלוש השעות הראשונות (שו"ע סי' נח סע' א). מכל מקום, גם לדעת השו"ע כמה שמקדים עדיף.

אלא שאסור לאדם להתעסק בצרכיו או לילך לדרך עד שיתפלל (שו"ע סי' פט סע' ג), ותפילה בבסיס תחייבו לעסוק בצרכיו (אריזת חפציו וכד') קודם התפילה. במשנ"ב (שם סק"כ) כתב, "שאפילו אם במקום שיבוא יוכל להתפלל עם הציבור בזמנו – אף על פי כן אסור, כי ההליכה בדרך היא כעוסק בצרכיו". ויש לדון בהקשר שלנו, שאם יתפלל בבסיס, תהא זו גם הליכה לתפילה, ולא כמקרה של המשנ"ב, שמפורש בו כי מטרת ההליכה היא לצרכיו והאדם רק מודע לכך ששיג מניין בהליכתו זו, כך שמסתבר להעדיף את בית הכנסת הקרוב לביתו, אך אין הכרח גמור בדבר.

אמנם כל זה כששני המקומות שווים לעניין מניין. אבל כשאינן המצב כן – **פשוט שיש להעדיף בית כנסת עם מניין**. שהרי כל הדברים הנ"ל הם בגדר מעלות בעוד שתפילה במניין לפוסקים רבים היא בגדר דין גמור, וגם לחולקים עליהם היא מעלה רבה יותר מהגדר הרגיל של המושג מעלה. וגם אם נצרך לארוז חפצים וכד', אין זה גדר של מתעסק בצרכיו, שהרי מפני צורך תפילה במניין עושה כן, ועדיף שיאמר לפני כן ברכות השחר (רמ"א סי' פט סע' ג).

לסיכום, עקרונית אין זה משנה היכן יתפלל, אלא אם כן העדפת בית כנסת אחד על משנהו גורמת לרווח הלכתי, ובדרך כלל רווח זה קיים בבית הכנסת הסמוך לביתו. אולם במקרה של מקום עם מניין ומקום ללא מניין – ברור שיש להעדיף את בית הכנסת עם המניין גם על חשבון הרווחים הנ"ל.

ח. זמן ק"ש ותפילה

שאלה:

אני משרת ביחידה, ששעות העבודה הקבועות בה הן בין 12 בצהריים ל-2 בלילה (עם אפשרות לכמה הפסקות ארוכות באמצע היום). הסיבה לכך היא אופי העבודה המיוחד, המחייב עבודה דווקא בשעות אלו.

מובן שבנסיבות אלו, קורה לעתים קרובות שאיני יכול להתעורר לתפילת שחרית ולקריאת שמע בזמנה. כיצד עלי לנהוג?

תשובה:

לגבי תפילת שחרית הבעיה קלה יותר, מאחר שסוף זמן תפילה למי שנאנס הוא עד חצות היום. אך לגבי מצוות קריאת שמע בזמנה, מכיוון שהיא מדאורייתא, ראוי למנות חייל שישכים את השנים, טרם שחולף זמן קריאת שמע לפי הגר"א, שהוא עד שלוש שעות זמניות מהזריחה.

אולם בשעת דחק גדולה, כגון שהחייל נרדם קרוב לעמוד השחר, והשכמתו לקרוא קריאת שמע תשבש את יעילות עבודתו למחרת, רשאי שלא לדאוג להשכמתו, משום שאדם ישן פטור מן המצוות, וכאן הרי נרדם קודם שהגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

ט. קריאת שמע על המיטה במשמרת לילה

שאלה:

חייל שעליו לשהות בחמ"ל במשמרת לילה, וישן לפני משמרתו ולאחריה, כיצד עליו לנהוג בקריאת שמע שעל המיטה – האם די לו לאומרה פעם אחת, ואם כן, האם לפני שנתו הראשונה או השנייה; או שמא עליו לאומרה פעמיים? וכן מה הדין בחייל הישן לפני משמרתו שנת קבע ביום, או ששנתו החלה ביום ונמשכה אל תוך הלילה?

תשובה:**א. ישן שנת קבע ביום**

ברכת המפיל תיקנוה לאומרה בזמן שכיבה, דהיינו בלילה ולא ביום. לכן גם חייל שישן ביום שנת קבע (יותר מחצי שעה) – הכרעת הפוסקים היא, שלא יאמר ברכת המפיל וגם לא ויהי נועם (משנ"ב סי' רלא סק"ג). כאשר יקום משנתו, ייטול ידיו שלוש פעמים לסירוגין (שו"ע סי' ד סע' טו ומשנ"ב שם ס"ק לד), ולא יברך ברכת על נטילת ידיים, אלוקי נשמה וברכות התורה. מאחר שברכת המפיל תיקנו לאומרה רק כשישן בלילה – אין לאומרה גם כשהולך לישון סמוך לחשכה, אף על פי שכל שנתו תהא בלילה, משום שבשעה שמברך עדיין הוא יום.

ב. ישן שנת קבע פעמיים בלילה

החובה לקרוא קריאת שמע ולומר ברכת המפיל חלה רק על אדם שמתכוון לישון שנת לילה קבועה, ולא שינה ארעית. יש אומרים שהגדרתה של שנת קבע היא כשישן חצי שעה ויותר (ספר בית ברוך על חיי אדם כלל לה ס"ק י). ויש אומרים שהגדרתה של שנת קבע תלויה בכוונתו בשינה זו ובצורת השינה (שו"ת קרן לדוד סי' ס), שאם ישן בישיבה על כיסא וכדומה אין זו שנת קבע. לשתי הדעות הללו, חייל שהולך לישון לאחר צאת הכוכבים למשך מספר שעות קודם משמרתו בחמ"ל – עליו לקרוא ק"ש ולומר ברכת המפיל, וכשילך לישון פעם נוספת לאחר משמרתו כשעדיין לילה – לא יאמר פעם נוספת, משום שברכתו הראשונה מוסבת על כל הלילה. הטעם שאין מברכים אותה פעם נוספת בלילה הוא, משום שחוששים לדעות הסוברות, שברכה זו נתקנה על מנהגו של עולם, ואם כן אין מקום לברכה זו אלא פעם אחת בלילה, כברכות השחר ודומיהן.

ג. שכב לישון שנת קבע לאחר חצות הלילה

חייל השוכב לישון בין חצות הלילה לעלות השחר, למנהג הספרדים מברך ברכת המפיל ללא שם ומלכות, משום שעל פי הסוד יש ספק אם לאומרה לאחר חצות לילה, וספק ברכות להקל (שו"ת יחו"ד ח"ד סי' כא). אבל למנהג האשכנזים, מברך ברכת המפיל בשם ומלכות גם לאחר חצות הלילה (קונטרס עלה לתרופה לבעל הדברי חיים מצאנז, הובא בספר תהילת חיים ח"ב עמ' מב).

ד. שכב לישון סמוך לעלות השחר

בנוגע לחייל ששוכב לישון סמוך לעלות השחר ויירדם לאחר עלות השחר, מסתפק הביה"ל (סי' רלט ד"ה סמוך) אם עליו לברך ברכת המפיל, מפני שבשעת הברכה עדיין לילה. אך מאחר שנחלקו בשאלה זו הפוסקים – ספק ברכות להקל, ויברך לא שם ומלכות. אמנם בנוגע לחייל ששוכב לישון בין עלות השחר להנץ החמה, מבואר בביה"ל (שם), שאמנם בני אדם ישנים גם לאחר עלות השחר, אולם כשם שלא ניתן לברך בזמן זה את ברכת "השכיבנו" (למי שלא התפלל ערבית בלילה ומתפלל

בין עלות השחר להנץ החמה), כך אין לברך ברכת המפיל ויהרהר הברכה בלבו (שו"ת קרן לדוד סי' ס).

י. ברכות השחר במשמרת לילה

שאלה:

חייל ששומר או מאייש חמ"ל פעמיים במהלך הלילה, ובין שתי המשמרות חוזר לישון, האם רשאי לברך את ברכות השחר בלילה כדי "לחסוך" זמן בבוקר, או כדי להספיק להתפלל שחרית בציבור?

תשובה:

נהגו לברך את ברכות השחר בתחילת התפילה (שו"ע סי' מו ב). למרות זאת, חייל **אשכנזי** שמתעורר אחר חצות לילה, אפילו אם דעתו לשוב לישון שנת קבע לאחר המשמרת בחדר המשמר או בחמ"ל, רשאי לברך את ברכות השחר בלילה למעט ברכות "אלוקי נשמה", "המעביר שינה" ו"הנותן לשכני בינה", שאותן יברך ביום (שו"ע סי' מז יג ומשנ"ב שם סק"ל). אבל חייל **ספרדי** רשאי לברך לאחר חצות לילה את כל ברכות השחר (כף החיים מו מט על פי האר"י ז"ל).

חייל **אשכנזי** שטעה, וברך את שלוש הברכות הנ"ל לאחר חצות לילה בשם ומלכות – בדיעבד יצא ידי חובה (ביה"ל סי' מז ד"ה המשכים). אולם אם בירך למשל את ברכת הנותן לשכוי בינה קודם חצות הלילה לא יצא אפילו בדיעבד ויחזור ויברכה בבוקר שנית (משנ"ב שם ס"ק לא).

חלק ג – מוסר עבודה

יא. שימוש ברכוש הצבא

שאלה:

היכן עובר הגבול בשימוש ברכוש צה"ל (עטים, דפים, הדפסה, פקס, טלפון קצר הביתה)? האם כל שימוש פעוט הוא גזל, או שהצבא מניח שגם לחייליו ישנם שימושים פרטיים בעלות נמוכה בציוד הצבאי ולכן מאפשר זאת?

תשובה:

דין פרוטה כדין מאה וגם לגזול פחות משווה פרוטה אסור, רק שאין מענישים על כך בגלל סברת מחילה, כלומר שהצבא מוחל על כך (עיין סנהדרין נז ע"א – שעד שמוחל יש לנגזל צער על הגזלה). כן פסק הרמב"ם (הל' גניבה א ב) וזו לשונו: "אסור לגנוב כל שהוא דין תורה וכו'". והסביר הכסף משנה (שם), "שדין שווה פחות מפרוטה בממון, כדין חצי שיעור באיסורין", דהיינו שאף על פי שלא

עובר על הלאו של לא תגזול אלא בפרוטה (שרק אז חייב ממון) – איסור תורה קיים גם בפחות מפרוטה. לפיכך, אין להתיר אפילו שימוש פעוט בציד הנזכר בשאלה לצרכים פרטיים, אלא אם כן קיימות הוראות **מפורשות** של רשויות צה"ל בנושא, המתירות שימוש ברכוש הנ"ל. ואף על פי שברור כי צה"ל מודע לכך שמשתמשים ברכושו לצרכים פרטיים, ולא מוחה תדיר על כך, וככל הנראה מוחל גם ביותר משווה פרוטה – בכל מקום שבו צה"ל לא מגדיר בפועל היתר להשתמש ברכושו – הדבר אסור לאור דברי הגמרא הנ"ל.

שאלה:

האם נכונה העובדה שצה"ל משלם סכום חודשי קבוע לחברת בזק על פי הסכם ולכן אין בעיה להשתמש בטלפון בצורה חופשית כל עוד אין פגיעה בשעות העבודה ובאיכותה?

תשובה:

גם אם נכונה העובדה, שצה"ל משלם סכום חודשי קבוע לחברת בזק על פי הסכם, התשלום הקבוע מעניק את הזכויות לצה"ל, ועתה זהו רכוש צה"ל ולא רכוש החייל. וגם אם נטען שצה"ל אינו מפסיד ממה שחיילים עושים שימוש פעוט ברכוש הצבא, נראה שאין להכליל זאת בגדר של "זה נהנה וזה לא חסר", כי סוף סוף הדבר במהותו הוא דבר שמשלמים עליו, ואינו דומה לבית וחצר, שדנה בהם הגמרא בב"ק (כ ע"א), ששם באופן מהותי אינם עומדים להשכרה, אלא דומה הדבר לאוטובוס מלא בנוסעים, שאין היתר לנוסע נוסף לעלות עליו ללא תשלום. לאור זאת, גם אם העובדה שצה"ל משלם סכום חודשי קבוע לחברת בזק נכונה, אין זה מתיר, אלא אם כן רשויות צה"ל מתירות **במפורש** שימוש בטלפון.

י.ב. השתמטות ממטלות על ידי שקר

שאלה:

האם חייל יכול לבקש ממפקדו שחרור ממטלות רס"ר וכד', בידועו, שהמפקד ישקר לרס"ר ("אנחנו חייבים אותו עכשיו לצורך מבצעי" וכד') כדי להשיג את השחרור?

תשובה:

יש לדון בשאלה זו מצד הגדר של "ולפני עֵנָר לא תתן מכשול", ומצד גדר איסור שקר: **בנוגע לגדר ולפני עֵנָר**, יש אומרים שלא שייך ולפני עֵנָר בגרמא של שב ואל תעשה, כגון חולה שאין בו סכנה המתיעץ עם רופאו בשבת, אף כשיש לחוש שהרופא יכתוב בעבורו מרשם לתרופות (ברכת משה קונטרס התשובות סי' כא). ויש חולקים על כך (זבחי צדק ח"ב אות יח; קה"י ליקוטים ח"ב

ז. מחלוקת זו הובאה בספר "לפני עור" (סי' ז אות ג, עמ' עז). לכאורה, יש להוסיף ולדייק לאיסור מהרא"ש (ריש מסכת שבת), שביאר כי מוטל על כל אחד ואחד מישראל להפריש את חברו מאיסור, וקל וחומר שלא להושיט לו איסור, ולסברה זו לכאורה הוא הדין בגרמא. כמו כן, הובאה בספר הנ"ל מחלוקת אחרונים, אם די גם בתליה כל דהו להתיר או לא. ואף שנוטה שם להחמיר, מכל מקום ודאי שאפשר לצרף דעת המקלים במקום שיש מחלוקת אם בכלל קיים כאן איסור כנ"ל.

בנוגע לאיסור שקר, הרי שלדעת ספר יראים (מצוה רלה), שקר שאין בו נזק לזולת מותר. אבל לדעת החינוך (מצוה עד), מוזהרים על "מדבר שקר תרחק" גם בנוגע לשקר שאינו מסובב רעה לזולת. ויש לדון בעצם העניין כאשר מבקש להשתחרר מעבודות רס"ר, אם זה נחשב כלא מזיק לאחר, שהרי ברור שמטלות אלו יוטלו על אחרים ואז יהיה אסור אפילו לדעת ה'יראים'. ברם, ייתכן שדווקא נזק ממשי – בדומה להפסד בבית דין – נחשב כנזק, ולא במציאות כזו (שהיא הטרחת האחר בגרמא, מלבד זאת שעקרונית הדבר מוטל על כולם).

אולם ישנה בעיה נוספת: במשקר – אפילו בבית דין – כדי להשיג את שלו, נחלקו הפוסקים (כאמור לעיל). אמנם גם למקלים ('כ'יראים'), יש לדון אם זה שייך כאשר האחר ישקר למענו. אך במנחת שלמה (סי' ז) כתב, שרשאי אדם לתבוע את המגיע לו ואין צריך לחשוש שייכשל חברו באיסור.

לכן נראה לחלק בין מקרה שיש צדק וצורך אמתי בבקשתו להשתחרר מעבודות רס"ר – שאז ניתן להקל, לבין מקרה שאין צורך אמתי בדבר, רק נוחיות בעלמא, שאז אין לנו סיבה להקל, מכיוון שלהרבה שיטות בפוסקים הדבר אסור מכמה טעמים.

חלק ד – שונות

יג. "נקי יהיה לביתו"

שאלה:

חייל בשנת נישואיו הראשונה – האם מותר לצה"ל לשבצו לשמירות, לתורנויות לילה, לשבת ואף לאבט"שים ממושכים יותר? מופרת תשובתו של הרב גורן זצ"ל שלא לפטור קצין נשוי משירות (משיב מלחמה ח"ג סי' ז, עמ' שפ-שפג). האם הוא הדין לחייל שאינו קרבי המשרת בבסיס פתוח שאת תפקידו יכול לבצע על הצד הטוב ביותר בזמן שהותו בבסיס בשעות פעילותו היומיות, וכל הבעיה נובעת מדרישות צה"ל לפעילויות נוספות מעבר לתפקידו הרגיל ביחידה?

תשובה:

ההלכה הנובעת מהפסוק "נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו אשר לקח" (דברים כד ה) קובעת, שאסור לחתן בשנת נישואיו הראשונה להתגייס לצבא למלחמת רשות (ספר החינוך מצוה תקפא), אבל למלחמת מצוה הכל יוצאין (סוטה מד ע"ב במשנה, רמב"ם הל' מלכים ז ד). ומאחר שלמכלול פעילות הביטחון השוטף, החל מהקמת מדינת ישראל, יש תוקף הלכתי של מלחמת

מצווה, של "עזרת ישראל מיד צר", ובכלל זה שמירות, תורנויות חמ"ל, אבטחת יישובים וכדומה, מותר לצבא לשבץ אדם לתפקידים אלו גם בשנת נישואיו הראשונה (כפי שכתב הרב גורן בתשובתו עיין שם).

ד. שירה בשלושת השבועות

שאלה:

חייל הנקלע לטקס שיש בו שירה בשלושת השבועות, מה עליו לעשות?

תשובה:

אף שבמשנ"ב (סי' תקנ"א ס"ק טז) נפסק שאסור בשלושת השבועות של ימי בין המצרים לעשות "ריקודין ומחולות", ובכלל זה האיסור לנגן ולשמוע קול נגינה מכלי זמר ואף מרדיו וטייפ, ורבים מהפוסקים מחמירים גם בשמיעת שירה בפה בלבד (עיין מקור חיים לחוות יאיר סע' א), אם לא ניתן להשתחרר מהטקס או להשתתף בו עם אטמי אוזניים, נראה שיש להקל בדבר, משום שטקסים כגון זה מורכבים בעיקר מתכנים רציניים, ורק משולבים בהם קטעי שירה (עיין עם כלביא ח"א עמ' 173).

טו. ישיבה ליד חיילת שאינה בצניעות

שאלה:

מה לעשות כאשר חייל מתיישב בחדר אוכל ולידו מתיישבת חיילת בצורה שאינה צנועה, כגון בקרבה יתרה או כאשר ישנה צפיפות בחדר האוכל?

תשובה:

מובן שאם ניתן לעבור מקום כך יש לנהוג. אולם אם הדבר אינו ניתן, אין לחייבו לצאת מחדר האוכל ולהפסיד סעודתו או זמנו, אלא רשאי לסיים סעודתו. אך יקצר בה, וישהה בחדר האוכל במידה הנצרכת ותו לא.

בשו"ת אג"מ (אה"ע ח"ב סי' יד) דן לגבי צפיפות באוטובוס כאשר אף נגרם חיכוך בנשים, ופסק שאין זו קרבה של חיבה, ובסגנון כזה יש לומר, שאין אפילו איסור דרבנן בדבר (ועיין שו"ת שאילת שלמה ח"ז סי' קנו).

בשו"ת ישכיל עבדי (ח"ד א"ח סי' ט), דן בנוגע למקומות המכוסים באישה, שנפרץ הדבר, ודן שם מצד שאין הרהור בדבר שאדם מורגל בו. ואף על פי שבשו"ת יבי"א (ח"ו א"ח סי' יד סק"ג) חלק עליו, מכל מקום הנושא שם הוא אמירת דבר שבקדושה כנגד מקומות המוגדרים כמקומות

המכוסים בשעה שהם מגולים, שלא להתיר זאת כנגד דברי חז"ל המפורשים, ש"טפח באשה ערנה". אבל ביחס לגילוי שער שגדרו קל יותר, נקט גם ביבי"א הנ"ל לסברא זו, שכיוון שנפרץ הדבר ואנשים מורגלים בו – אינו מוגדר כערווה אף לאמירת דבר שבקדושה כנגדו (שם סי' יג).

בפתחי תשובה (אה"ע סי' כא סק"ג), כתב בשם הריטב"א, שרק חסיד המכיר בנפשו יכול להשתמש בסברא שהדבר דומה עליו כקורה (כלומר אינו גורם לו הרהור). אך כנגד זה הביא את דברי תלמיד תרומת הדשן בספרו "ליקוטי יושר", שהתיר הליכה אחר אישה בזמן הזה, וביאר סברתו משום המורגלות שבדבר. ונראה להסיק, כי אף שעקרונית יש לפסוק כפתחי תשובה בשם הריטב"א, בכל זאת ישנם מצבים שמשמשים בסברת ה"ליקוטי יושר", ונראה שישנן הלכות בשו"ע בנושא זה שעל כורחנו מתבארות על פי דרך זו. ובדברים שהם באים בגבולנו כגון נסיעה באוטובוס, הליכה ברחוב, והוא הדין בשהייה בחדר אוכל כנ"ל, נראה ששייך להשתמש בסברת ה"ליקוטי יושר" כאשר הנהגת החייל היא רק במידת הצורך שבדבר, מפני שאם לא נשתמש בהיתר זה – יקשה עלינו התפקוד היום-יומי. ומכיוון שגם טורח גדול נחשב כ"לא אפשר בדרך אחרת" (עיי' שאילת שלמה ח"ו סי' קלו) – אין לחייב את החייל לצאת מחדר האוכל אם יפסיד בכך את סעודתו או את זמנו, אלא יעתיק מקומו אם אפשר, ואם לאו – יקצר בשהייתו בחדר האוכל כנ"ל.

טז. לשון הרע ורכילות על גויים

שאלה:

אני משרת ביחידת מחקר מודיעינית, ומטבע הדברים המחקר גולש לעתים קרובות לחייהם האישיים של אנשי האויב. פעמים רבות ישנם כל מיני סיפורים "פיקנטיים", והחיילים מהיחידה נוהגים לשתף זה את זה בסיפורים אלה, וזאת לצורך שעשוע בלבד ולא לצרכים מבצעיים. אין בזה בעיה של ביטחון שדה, מכיוון שמדובר בחיילים מאותה יחידה.

האם מותר "להחליף חוויות" עם חיילים אחרים? האם קיים איסור של לשון הרע ורכילות על גויים ועל אויבים ומחבלים? והאם, מעבר לבעיה ההלכתית, יש כאן עניין מוסרי?

תשובה:

מותר לספר על חיי האויבים ואין כאן לשון הרע ורכילות, וגם לא פגם מוסרי משום שנאמר "לא תלך רכיל בעמיק", ואין אויבים ומחבלים בכלל עמיק, אך כמובן צריך להיזהר מניבול פה.